

บัตรประชาชนบนใบหน้า

FACIAL IDENTITY

¹พหุลยุทธ์ กนิษฐบุตร และ ²อนุกูล โรจนสุขสมบูรณ์

¹Phaholyuth Kanittaboot and ²Anukoon Rotjanasuksomboon

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ประเทศไทย

Chulalongkorn University, Thailand.

¹Phaholyuth2515@gmail.com

Received September 10, 2022; Revised November 2, 2022; Accepted December 25, 2022

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชานาฏยศิลป์ไทย เรื่อง มโนทัศน์การเขียนหน้าและการแต่งหน้าในนาฏกรรมไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดการเขียนหน้าและการแต่งหน้าในนาฏกรรมไทย โดยมุ่งเน้นศึกษารูปแบบการเขียนหน้าและการแต่งหน้าในนาฏกรรมไทยที่สำคัญและมีหลักฐานปรากฏให้ศึกษาได้โดยแบ่งกลุ่มคือ นาฏกรรมไทยแบบแผน นาฏกรรมไทยพื้นบ้านและนาฏกรรมไทยร่วมสมัย

วิธีดำเนินการวิจัยใช้การศึกษาค้นคว้าและเก็บข้อมูลจากหนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ บทความ เอกสารสำคัญ และการสัมภาษณ์ศิลปินแห่งชาติ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เกี่ยวข้อง จึงได้ผลจากการศึกษาพบว่า มนุษย์ให้ความสำคัญกับใบหน้ามาตั้งแต่ยุคโบราณ เนื่องจากเป็นจุดกำเนิดที่เกี่ยวข้องด้านกายภาพ ด้านการสื่อสาร ด้านสังคม ด้านจิตวิทยา ด้านเทคโนโลยี และด้านวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งมีความหมายและเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต แต่ด้วยวิถีชีวิตของมนุษย์ทั้งสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศมีความแตกต่างกัน มีวัฒนธรรม ความเชื่อไม่เหมือนกัน เป็นเหตุให้เกิดรูปแบบการเขียนหน้าและการแต่งหน้าที่มีจารีตปฏิบัติต่างกัน ทั้งรูปแบบ แนวคิด การขีดเขียน ระบาย การสัก และการตกแต่งบนใบหน้านั้นมีความเชื่อและความหมายใดแฝงอยู่บนใบหน้าและถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นเป็นจารีตปฏิบัติ โดยเริ่มจากชนกลุ่มน้อยและแพร่กระจายสู่สังคม จนกลายเป็นเรื่องราวสำคัญในการสื่อสารและเป็นส่วนสำคัญในวิถีชีวิตของชนเผ่าแถบหมู่เกาะโพลินีเซียน ค้นพบการเขียนหน้าที่อยู่ในรูปแบบของการทำลวดลายที่มีเอกลักษณ์เฉพาะบุคคลอย่างถาวร ที่เรียกว่า “การสัก” หรือ Tattoo ที่ก่อกำเนิดจากตาดิถี และจากหลักฐานทาง

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²รองศาสตราจารย์ ดร.คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โบราณคดีการสักได้เข้ามาเผยแพร่ในนิวซีแลนด์ โดยเป็นวัฒนธรรมที่เดินทางมาจากแถบหมู่เกาะโพลินีเซียนตะวันออก ซึ่งลวดลายต่างๆ บนใบหน้านั้นมีความหมายเฉพาะบุคคล จนเราเรียกได้ว่าเป็น “บัตรประชาชนบนใบหน้า” รอยสักบนใบหน้าของชนเผ่าเมารีที่ฝังรากลึกเป็นวัฒนธรรมอยู่ในวิถีชีวิตของหญิงและชายชาวเมารีที่มีลวดลายเป็นเอกลักษณ์ทั้งโครงสร้างและรูปแบบนั้น เกิดจากเส้นลักษณะต่างๆ ที่ปรากฏบนสัดส่วนใบหน้าซึ่งชาวเมารีนำมาใช้อธิบายความหมายแสดงอัตลักษณ์บุคคล ได้แก่ หน้าผาก ดวงตา ขมับ จมูก แก้ม กราม จนในปัจจุบันเกิดกระแสนำไปใช้เป็นรูปแบบศิลปะรอยสักในกลุ่มคนผู้นิยมรอยสักทั่วโลก

คำสำคัญ : เมารี รอยสัก

Abstract

This article is part of a doctoral thesis on Thai Dance entitled “Concept of Face Painting and Makeup in Thai Performance.” The main objective was to explore the patterns of face painting and makeup documented in three major types of Thai dramatic performance: classical, folk and contemporary. The research methodology included a literature review, collecting information from books, texts, theses, articles, documents, as well as interviews of national artists, experts and related individuals. The findings revealed that man has put emphasis on face since ancient times because face is considered a physical appearance and a channel of nonverbal communication. It also represents social aspects, psychological aspects, technology and culture of a given community. These characteristics convey meanings and indicate lifestyles of people in a community. However, due to different geographical locations, weather patterns, culture and beliefs, face painting and makeup varies regarding concepts, patterns and techniques. The face painting and makeup carries cultural beliefs and meanings and has been practiced for generations. One kind of face painting and makeup, tattoo art, is evident among indigenous people inhabiting in the islands of Polynesia. They use tattoo art to express their identity and personality. This art is thought to originate in Tahiti. According to archeological evidence, it was introduced to New Zealand by East Polynesians. The distinctive tattoo patterns on an individual’s face can be used as an “identification card.” As a custom, both Māori males and females have their face tattooed including their forehead, eyes, temples, nose, cheeks and jaws – with distinctive patterns to express their individuality, social status and rank. The Māori customary form of a tattooing tradition has become popular among tattoo enthusiasts worldwide.

Keywords : Māori, tattoo patterns

บทนำ

ใบหน้า มีความสำคัญอย่างยิ่งทั้งในเชิงจิตวิทยาและสังคมศาสตร์

ใบหน้า เป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อสาร และการแสดงออกทางสังคม

ใบหน้า ช่วยบอกถึง อายุ เพศ เชื้อชาติ ครอบครั้ว และประสบการณ์

ตลอดระยะเวลาตั้งแต่เริ่มต้นของประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ทั้งเพศชายและหญิงจะให้ความสำคัญกับใบหน้าเป็นลำดับแรก ส่งผลให้เกิดการตอบสนองจากผู้อื่น เช่น เพศชายมักจะตกแต่งใบหน้าให้ดูน่ากลัวสำหรับศัตรู แต่เพศหญิงมักจะแต่งหน้าทาปากเพื่อดึงดูดเพศตรงข้าม นอกจากนี้มนุษย์จะไวต่อความรู้สึกและมักแสดงออกทางใบหน้า ใบหน้าเป็นอาวุธที่ทรงพลังอย่างยิ่ง มนุษย์จึงให้ความสำคัญกับใบหน้าของตนเองและใบหน้าของผู้อื่นเพราะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การตอบสนองทั้งทางตรงและทางอ้อม ใบหน้าจึงมีความสำคัญและมีประโยชน์กับวิถีชีวิตของมนุษย์ในการดำรงชีวิตประจำวัน ได้แก่

1. ด้านกายภาพ ใบหน้าคือส่วนประกอบของร่างกาย มนุษย์แต่ละคนจึงมีใบหน้าที่แตกต่างกัน เพราะใบหน้าที่มีไว้เพื่อจดจำและแยกแยะสำหรับบ่งบอกความเป็นอัตลักษณ์แต่ละบุคคล

2. ด้านการสื่อสาร ใบหน้าเป็นจุดศูนย์รวมการแสดงออกของความรู้สึกภายในออกสู่ภายนอกของมนุษย์ เช่น สุข เศร้า โกรธ เกลียด เครียด แค้น พอใจ ดีใจ สงสัย ครุ่นคิด ฯลฯ มนุษย์รับรู้อารมณ์และความรู้สึกด้วยการสื่อสารจากใบหน้า

3. ด้านสังคมและจิตวิทยา ใบหน้าเป็นองค์ประกอบของความสัมพันธ์ในสังคมของมนุษย์ทุกระดับ เนื่องจากสังคมใช้เป็นค่านิยมกำหนด ความสวยงาม ความหล่อ หน้าตาดี หน้าตาไม่ดี มีผลต่อการยอมรับและไม่ยอมรับของคนในสังคม ซึ่งมีผลต่อการดำเนินชีวิต อาชีพการงาน การเข้าสังคม ทั้งในระดับสังคมพื้นฐานและสังคมโลก เมื่อหน้าเปลี่ยนชีวิตก็เปลี่ยน เป็นบทพิสูจน์ความสำคัญของใบหน้าได้ดี เช่น กรณีที่คนเคยมีหน้าตาสวยงาม ใช้ชีวิตตามปกติสุข กลายเป็นคนป่วยหน้าพิการ ประสบความทุกข์ทรมานแสนสาหัสทั้งกายและใจ หลังจากได้รับการผ่าตัดตกแต่งและเปลี่ยนใบหน้า สื่อให้เห็นว่า ใบหน้ามีความสำคัญถึงขั้นสุด ขนาดที่การเปลี่ยนหน้าสามารถเปลี่ยนชีวิตคนได้

4. ด้านเทคโนโลยี มีการใช้ใบหน้าที่สแกนหาอัตลักษณ์ของบุคคลเพื่อเป็นรหัสผ่านด้านความปลอดภัย การถ่ายภาพ มีการตกแต่งใบหน้าด้วยแอปพลิเคชันต่างๆ เพื่อปรับเปลี่ยนใบหน้าให้ได้ตามที่ต้องการตามค่านิยมของยุคสมัย

5. ด้านวัฒนธรรมและประเพณี ความสำคัญของใบหน้าเป็นองค์ประกอบอีกประการหนึ่งของวิถีชีวิต พิธีกรรม ความเชื่อ ประเพณีนิยม และการแสดง โดยมีการเขียนหน้าและการแต่งหน้าให้แตกต่างไปจากเดิม

ที่กล่าวข้างต้นอธิบายได้อย่างชัดเจนว่า ใบหน้ามีความสำคัญกับมนุษย์ เนื่องจากเป็นจุดกำเนิดที่เกี่ยวข้องด้านกายภาพ ด้านการสื่อสาร ด้านสังคมและจิตวิทยา ด้านเทคโนโลยี และด้านวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งมีความหมายและเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต แต่ด้วยวิถีชีวิตของมนุษย์ทั้ง

สภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศมีความแตกต่างกัน มีวัฒนธรรม ความเชื่อไม่เหมือนกัน เป็นเหตุให้เกิดการแต่งหน้าและการเขียนหน้าที่มีจารีตปฏิบัติต่างกัน จึงควรศึกษารูปแบบ แนวคิด การขีดเขียน ระบาย การสัก และการตกแต่งบนใบหน้าที่มีวิวัฒนาการ มีความเชื่อ และความหมายใดแฝงอยู่บนใบหน้านั้น โดยถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นเป็นจารีตปฏิบัติ โดยเริ่มจากชนกลุ่มน้อยและแพร่กระจายสู่สังคม จนกลายเป็นเรื่องราวสำคัญในการสื่อสารและอยู่ในความทรงจำตราบนานเท่านาน

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาแนวคิดการเขียนหน้าและการแต่งหน้าในนาฏกรรมไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ มีระบบ เป็นขั้นตอน และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้วิจัยจึงได้กำหนดรายละเอียดและขั้นตอนการดำเนินการวิจัยเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

1. การศึกษาการค้นคว้าและเก็บข้อมูลจากหนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ บทความ เอกสารสำคัญ
2. การสัมภาษณ์ศิลปินแห่งชาติ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เกี่ยวข้อง จัดสนทนากลุ่มย่อยเพื่อนำข้อมูลไปใช้เป็นแนวทางในการแก้ไข ปรับปรุงข้อมูล
3. สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล นำเสนอเชิงพรรณนาต่อไป

ผลการวิจัย

อารยธรรม ประเพณีและวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตที่มีความเข้มแข็งแตกต่างกัน อันเป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่าพื้นเมือง เป็นเรื่องที่น่าสนใจและมีความสำคัญต่อกลุ่มชนที่พวกเขา รักษาและหวงแหนและถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันจากรุ่นสู่รุ่น จนเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

จากหลักฐานที่ค้นพบ มนุษย์ยุคโบราณที่อยู่กันเป็นชนเผ่า เริ่มต้นวัฒนธรรมการเขียนหน้าและการแต่งหน้าจากแรงจูงใจมากมายด้วยเหตุผลหลักๆคือ เพื่อการล่าสัตว์ เพื่อประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ และเพื่อการสงคราม (ส่วนใหญ่เป็นวิธีการพรางตัว)เพื่อทำให้ศัตรูกลัว นักรบบางคนเข้าสู่สนามรบโดยเปลือยเปล่ายกเว้นคลุมร่างกายด้วยหนังสัตว์ แต่ร่างกายและใบหน้าของพวกเขาปรากฏริ้วรอยสีแดงและสีดำที่แปลกประหลาด สื่อให้เห็นว่าการเขียนใบหน้าด้วยลวดลายและรูปร่างต่าง ๆ เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมการตกแต่งใบหน้าของหลายๆ สังคมมาตั้งแต่ต้น

การเขียนหน้าเป็นเรื่องธรรมดาในวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน เช่น ชนเผ่าพื้นเมืองของอเมริกาในกลุ่มอเมริกาเหนือ ชนเผ่าต่างๆในแอฟริกาและอเมริกาใต้ ในบางชนเผ่ามีความเชื่อใน

การนำวัสดุหรือสีบางประเภทที่ได้จากธรรมชาติมาเติมแต่งลงบนใบหน้าเพื่อลบหรือตัดแปลง ใบหน้าให้เป็นไปตามที่ต้องการ หรือเพื่อใช้แสดงออกในการแข่งขันหรือกลุ่มคนให้เห็นความแตกต่าง เกิดเป็นการปฏิบัติที่ถือเป็นวัฒนธรรมของกลุ่มชนจึงทำให้ปรากฏมีรูปแบบลักษณะการเขียนหน้าและการแต่งหน้าขึ้นหลายรูปแบบในโลก

ชนพื้นเมืองในอเมริกาได้อธิบายว่าด้วยพลังในการเปลี่ยนแปลงตัวเองนี้ เราแสดงให้เห็นถึงความ เป็นมนุษย์ของเราที่แตกต่างจากสัตว์

ชนเผ่าแถบหมู่เกาะโพลินีเซียน ค้นพบการเขียนหน้าที่อยู่ในรูปแบบของการทำลวดลายที่มีเอกลักษณ์เฉพาะบุคคลอย่างถาวร ที่เรียกว่า “การสัก” หรือ Tattoo ที่ก่อเกิดจากตาอิตี และจากหลักฐานทางโบราณคดีการสักได้เข้ามาเผยแพร่ในนิวซีแลนด์ โดยเป็นวัฒนธรรมจากแถบหมู่เกาะโพลินีเซียนตะวันออก ซึ่งลวดลายต่าง ๆ บนใบหน้านั้นมีความหมายเฉพาะบุคคล จนเราเรียกได้ว่าเป็น “บัตรประชาชนบนใบหน้า”

อารยธรรม วัฒนธรรม หรือวิถีชีวิตที่เข้มแข็ง แตกต่าง และเป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่าพื้นเมือง เป็นเรื่องที่น่าสนใจและน่าเรียนรู้เป็นอย่างยิ่งว่า มีความสำคัญอย่างไร และเหตุใดยังคงเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

รอยสักบนใบหน้าของชนเผ่าเมารีที่ฝังรากลึกเป็นวัฒนธรรมอยู่ในวิถีชีวิตมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน หญิงและชายชาวเมารีมีลวดลายรอยสักเป็นเอกลักษณ์ทั้งโครงสร้างและรูปแบบที่เกิดจากเส้นลักษณะต่าง ๆ มีความเป็นงานศิลปะ ซึ่งชาวเมารีนำมาใช้อธิบายความหมายแสดงอัตลักษณ์บุคคล ที่ยังคงอยู่คู่กับวิถีชีวิตของพวกเขาตราบนานทุกวันนี้ และในปัจจุบันเกิดกระแสการนำไปใช้เป็นรูปแบบศิลปะรอยสักรูปแบบหนึ่งในกลุ่มคนผู้นิยมรอยสักทั่วโลก นอกจากนี้ลวดลายเส้นสาย และความหมายของรอยสักมีสุนทรียในแง่มุมของความเป็นศิลปะด้วยเช่นกัน

รอยสักเหล่านี้มีลักษณะเฉพาะและเจ็บปวดมาก แต่ละคนจึงเลือกการออกแบบรอยสักของตนโดยพวกเขาไม่ใช่เข็มทำให้เกิดลวดลาย แต่ใช้มีดและสิ่วที่ทำจากฟันฉลามและหมึกทำจากไม้เผาแล้ววิธีนี้ไม่ค่อยนิยมกันแล้ว แต่ก็ยังมีคนบางกลุ่มที่ยังใช้อยู่เพราะรักษาจารีตที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ

ในแต่ละรอยสักนั้นมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว บ่งบอกถึงความประณีตและฝีมือชั้นสูงของช่างสัก โดยช่างสักมีความชำนาญ ในการใช้สิ่ว และมีด ออกแบบลวดลายต่าง ๆ ลงบนผิว ดังนั้นการสักแบบนี้จะมีความเจ็บปวดมาก

ในปัจจุบันชาวเมารียังคงสักแบบนี้ เพื่อแสดงออกถึงความภาคภูมิใจ และความซื่อสัตย์ของพวกเขาระหว่างพวกเขาคิดว่าการสักมันเป็นมากกว่าแฟชั่น เพราะมันบ่งบอกได้ว่าพวกเขาเป็นใครและมาจากไหนด้วยลวดลายที่ปรากฏบนผิวหนังที่มีความหมายในแต่ละตำแหน่งของใบหน้า ดังนี้

Ngakaipikirau: กลางหน้าผาก จากการเขียนลวดลาย หมายถึง พื้นที่รูปสามเหลี่ยม โดยมีเส้นแนวตั้งกลางหน้าผากลากลงมาที่บริเวณหว่างคิ้วทั้ง 2 ข้าง เเฉียงขึ้นไปเป็นรูปตัว V ถึงบริเวณข้างกระหม่อมทั้งซ้ายขวา บริเวณนี้บ่งชี้ถึงตำแหน่งและสงวนไว้ใช้สำหรับผู้ที่มิสถานะและยศศักดิ์ ในเผ่าที่ได้รับการแต่งตั้งสืบทอดมาจากอีกคนหนึ่ง

Ngunga: หน้าผาก การเขียนลวดลาย หมายถึง พื้นที่สามเหลี่ยมทั้งสองข้างถัดลงมาจากพื้นที่กลางหน้าผากจนถึงบริเวณเหนือคิ้ว รอยสักในบริเวณนี้บ่งบอกถึงตำแหน่งของตัวเองในครอบครัว

Uirere: ดวงตา ประกอบด้วยหัวตาทั้งสองข้างชิดกับบริเวณจมูกส่วนบน พื้นที่บริเวณนี้จะแสดงให้เห็นถึงตัวตนของตัวเองในชนเผ่า

Uma: ขมับ พื้นที่จากหูที่ด้านข้างของใบหน้าทั้งพื้นที่บริเวณนี้จะแสดงข้อมูลของพ่อหรือของแม่ที่ผ่านการแต่งงานครั้งแรกหรือครั้งที่สองและจำนวนที่เพิ่มขึ้นกี่ครั้ง

Raurau: จมูก ประกอบด้วยสองพื้นที่ทั้งสองข้างของจมูกรวมทั้งแก้มลงไปที่เส้นปาก พื้นที่บริเวณนี้จะแสดงให้เห็นถึงลายเซ็นของบุคคล

Taiohou: แก้ม พื้นที่ระหว่างจมูก แก้มกลางและแนวกราม พื้นที่บริเวณนี้จะแสดงให้เห็นถึงอาชีพและหน้าที่การงาน

Wairua: คาง ประกอบด้วยบริเวณใต้ริมฝีปากลงไปที่ชอบด้านนอกของปาก พื้นที่บริเวณนี้จะแสดงให้เห็นถึงตัวตนของบุคคลและไม่ว่าจะเป็นตำแหน่งที่ได้รับอย่างเทียบเท่า.

Taitoto: กราม พื้นที่ที่มุมของขากรรไกร พื้นที่บริเวณนี้จะแสดงถึงสถานที่เกิดจนสรุปความเป็นอัตลักษณ์บุคคลของชาวเมารีเรียกว่าเป็น “บัตรประชาชนบนใบหน้า”

อภิปรายผล

ผลศึกษาพบว่า ความภาคภูมิใจในความเป็น เมารี สะท้อนออกมาในทุกเส้นและสีของรอยสัก ชาวเมารีภูมิใจในความแตกต่างอย่างที่ไม่คิดเปลี่ยนแปลงสิ่งนี้ไปตามกระแสความนิยมของสังคมโลก พวกเขายินดีให้โลกจารึกความเป็นเมารี ว่าเป็นชนเผ่าที่ยืนหยัดอยู่ได้พร้อมก็บรองรอยวัฒนธรรมของตนเอง ไม่ว่าโลกจะเปลี่ยนไปเพียงไรก็ตาม

แม้คนส่วนใหญ่อาจมองว่าเป็นประเพณีที่ล้าสมัย แต่สำหรับชาวเมารี การสักใบหน้าเป็นวิถีที่พวกเขาต้องการรักษาอัตลักษณ์และวัฒนธรรมประเพณีประจำชนเผ่า ให้ดำรงคงอยู่และยังคงสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขาในโลกยุคปัจจุบัน

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

จากการศึกษาวิจัยโดยรวมแล้วยังไม่เคยเห็นข้อสรุปว่า มีชาวเมารีที่ไม่มีรอยสักของชนเผ่าหรือไม่ หรือผู้ที่มีรอยสักของแบบชาวเมารีเป็นชนเผ่าเมารีตัวจริงหรือไม่ เพราะในยุคปัจจุบันอะไรก็เกิดขึ้นได้ เมื่อรอยสักของชาวเมารีเป็นที่รู้จักและนิยมกันอย่างแพร่หลายในกลุ่มคนรักศิลปะรอยสักและยังมีเทคโนโลยีการตกแต่งภาพในการลบรอยสักออกจากคนในภาพเกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง ดังนั้นภาพที่เห็นในสื่อต่าง ๆ จึงยังยืนยันไม่ได้ว่า คนในภาพที่สวมเครื่องแต่งกายแบบชาวเมารีและไม่มีรอยสักนั้นเป็นชาวเมารีที่แท้จริงหรือไม่ หรือคนที่แต่งตัวตามยุคสมัยแต่มีรอยสักแบบเมารี คนไหนคือชาวเมารีที่แท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- Ngahuia Te Awekotuku, Professor, Pre-publication draft (November 2009), Memento Mori : Memento Maori – moko and memory, School of Maori and Pacific Development, University of Waikato, PB 3105, Hamilton, 12 pages
- Heather Buttle, Maori facial tattoo (Ta Moko): implications for face recognition processes. Massey University, New Zealand, 27 pages
- Ngahuia Te Awekotuku, More than Skin Deep: Ta Moko Today, page 249, 252
- Amenaameena, เมารี่ คืออะไร? เกร็ดความรู้ New Zealand
 ข้อมูล : www.ccsc.co.th/รายละเอียด/เมารี่_Und_คืออะไร_Que__Que__Que__Und_เกร็ดความรู้_Und_New_Und_Zealand ค้นเมื่อเดือนพฤษภาคม 2564
- รอยสักเมารี่ ข้อมูล :
<https://www.tattooers.net/th/a/%E0%B8%A3%E0%B8%AD%E0%B8%A2%E0%B8%AA%E0%B8%B1%E0%B8%81%E0%B9%80%E0%B8%A1%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%B5/> ค้นเมื่อเดือนพฤษภาคม 2564
- รอยสักประเภท Maori Face Tattoos, Tattoo ข้อมูล :
<https://sites.google.com/site/historytattoo2018/home/prapheth-khxng-rxy-sak/rxy-sak-prapheth-maori-face-tattoos> ค้นเมื่อเดือนพฤษภาคม 2564
- CALEB STROM, The Maori: A Rich and Cherished Culture at the World’s Edge, Ancient Origins, Reconstructing the story of Humanity’s Past
 ข้อมูล : <https://www.ancient-origins.net/history-famous-people/maori-0011250> ค้นเมื่อเดือนพฤษภาคม 2564
- The Māori : The Tattoo (Ta Moko), New Zealand in History
 ข้อมูล : <http://history-nz.org/maori3.html> ค้นเมื่อเดือนพฤษภาคม 2564
- Tāmoko | Māori tattoos: history, practice, and meanings
 ข้อมูล : <https://www.tepapa.govt.nz/discover-collections/read-watch-play/maori/tamoko-maori-tattoos-history-practice-and-meanings> ค้นเมื่อเดือนพฤษภาคม 2564
- Tāi moko, Wikipedia_ข้อมูล : https://en.wikipedia.org/wiki/T%C4%81_moko ค้นเมื่อเดือนพฤษภาคม 2564
- Jueves, 21 de mayo de 2015, Maori Tattoo: Ta Moko, Group 5
 ข้อมูล : <http://icd2015group5.blogspot.com/2015/05/maori-tattoo-ta-moko.html> ค้นเมื่อเดือนพฤษภาคม 2564

Bob Ibold (2021), Modern Maori woman's chin tattoo, Masks of the World

ข้อมูล : <https://masksoftheworld.com/modern-maori-womans-chin-tattoo/>

ค้นเมื่อเดือนพฤษภาคม 2564

